

Jizzax davlat
Pedagogika
Universiteti

TARIX FAKULTETI

HISTORY AND SOCIETY

ИСТОРИЯ И ОБЩЕСТВО
общественный электронный
Журнал

№ 1

JOURNAL
2024

TARIX VA JAMIYAT ILMIY ELEKTRON JURNAL

2024-yil 1-son Ijtimoiy-gumanitar fanlar
Tarix, falsafa, huquq, sotsiologiya, tarix metodikasi

Bosh muharrir: Aqchayev F.Sh. JDPU, t.f.b.f.d. (PhD),
dotsent.tarix fakulteti dekani

Bosh muharrir Pardayev A.H. JDPU, tarix, t.f.n.,
o‘rinbosari: dotsent

Mas’ul kotib: Karimova N.I JDPU, tarix,t.f.b.f.d (PhD)

TAHRIRIYAT A’ZOLARI:

1. Sagdullayev A.S. – tarix fanlari doktori, Akademik
2. Ahmedshina F.A. – tarix fanlari doktori, professor
3. Shodmonova S.B. – tarix fanlari doktori, professor
4. Ochilova B.M. – falsafa fanlari doktori, professor
5. Choriyev S. – falsafa fanlari doktori, professor
6. Tulenova G. J. – falsafa fanlari doktori, professor
7. Pardayev M.H. – tarix fanlari nomzodi, dotsent
8. G‘oyibov B.S. – tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
9. Yarmatov R.B. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
10. Saidqosimov A.I. – f.f.b. fan doktori (DSc), professor
11. Amanullayev A. – f.f.b. fan doktori (PhD), dotsent
12. Toshboyev F.E. – tarix fanlari bo‘yicha fan doktori (PhD), professor
13. Mirkomilov B. – tarix fanlari nomzodi, professor
14. Kobzeva.O.P. - tarix fanlari doktori, professor
15. G‘ofurov J.I – tarix fanlari bo‘yicha fan doktori (PhD), dotsent
16. Hoshimxonov M.X. – f.f.b. fan doktori (DSc), dotsent
17. Valiyev A.X. – katta o‘qituvchi
18. Majidov A.S. – katta o‘qituvchi

Dizayner va sahifalovchi: Karimova. N.I

MUNDARIJA

1. **MUNDARIJA** _____ 3-4
2. **TARIX FANINI O'QITISHDA TARIXIY-BADIIY ADABIYOTLARDAN FOYDALANISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI.** Ahror Pardayev Hasanovich. Zokirova Muxlisa. _____ 5-9
3. **TURONNING BOHODIR VA DONO AYOLLARI.** Boltayev Abdurasul. Olim Mamarasulov. _____ 9-14
4. **SOHIBQIRON AMIR TEMUR VA UNING HARBIY MAHORATI.** Boltayev Abdurasul. Abdullayev Abdulaziz _____ 15-18
5. **MUSTAQILLIK YILLARIDA JIZZAX SHAHRINI ZAMONAVIY QIYOFAGA KELTIRISH.** Abdurasulova Dilbar To'raevna . Soatov Diyor _____ 19-24
6. **FRIGIYA PODSHOLIGI.** Xamrayev G'ayrat G'aniyevich. Jumaqulova Diyora Ergashboy qizi. _____ 25-29
7. **KUSHON DAVLATI TARIXI VA MADANIYATI XUSUSIDA.** O.Abdig'apparov. Nabiyeva Farmuda. _____ 29-34
8. **MISR MADANIYATINING O'ZIGA XOS JIHLTLARI.** O.Abdig'apparov. Naxalboyev Fozilbek. _____ 34-38
9. **TA'LIMGA MILLIYLIK RUHI ASOSIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH SAMARADORLIGIGA OID.** J.O.Saidov. Shukurova Maftuna Alisher qizi. _____ 38-43
10. **G'ARBIY YEVROPADA YANGI DAVR MADANIYATINING SHAKLLANISHI.** To'ychiyeva Dilnoza Ikromovna. Yo'ldoshev Bektemir Tursunboy o'g'li. _____ 44-49
11. **ABDURAHMON JEVACHI — ERK VA OZODLIK KURASHCHISI.** B.Mirkomilov. Sh.Boymatov. _____ 49-53
12. **РОЛЬ ЖЕНШИН В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (КОНЕЦ XIX И НАЧАЛО XX ВЕКА).** Каримова Наргиза Икрамовна. Акрамова Навбахор. _____ 53-58
13. **ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ СРЕДНЕЙ АЗИИ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВЕКА.** Каримова Наргиза Икрамовна. Бобокулова Севинч. _____ 58-64
14. **DAVLATCHILIK TARIXIMIZDA SIYOSIY TRANSFORMATSIYANING NAMOYON BO'LISHI** Jamshid.Eshboyevich. Toshboyev. Abdug'aniyev Jahongir. _____ 64-68
15. **TARIXIY ARXEOLOGIK MANBALAR VA UNING QADIM TARIXIMZDA TUTGAN O'RNI HAQIDA.** Furqat.Eshboyevich.Toshboev. R. Nosirova . _____ 69-73
16. **LARSA SHAHRI XUSUSIDA BA'ZI MULOHAZALAR.** Tugalov Boburjon Baxodir o'g'li. Karimov Boburjon Bobomurod o'g'li. _____ 73-78
17. **ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И КУЛЬТУРНАЯ ЖИЗНЬ В СРЕДНЕЙ АЗИИ (В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛО XX ВЕКА).** Каримова Наргиза Икрамовна, Машарипова Нодира. _____ 78-84
18. **TEMURIYLAR DAVRIDA SIYOSIY JARAYONLAR.** Burxonov Lazizjon Salimjon o'g'li. Nurullayeva Farangiz Dilshod qizi. _____ 85-89
19. **ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАИ КАРАКАЛПАКОВ.** Каримова Наргиза Икрамовна Джумамуратова Инобат. _____ 89-93
20. **YOZMA MANBALARDA KESH VA NAXSHAB TARIXINING YORITILISHI** Jo'raqulova Nurmohi Ne'matulla qizi. Bobur Karimov. _____ 94-100
21. **KRIPTOGRAFIYA NIMA SABABDAN PAYDO BO'LDI YOXUD ILK SHIFRLASH NAMUNALARI.** Mirkomilov Baxtiyor.Axmedova Dildora Erkinjon qizi _____ 100-105

G'ARBIY YEVROPADA YANGI DAVR MADANIYATINING SHAKLLANISHI

To'ychiyeva Dilnoza Ikromovna

JDPU Umumiy tarix kafedrası o'qituvchisi

Yo'ldoshev Bektemir Tursunboy o'g'li

Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada G'arbiy Yevropada Uyg'onish davri madaniyatining shakllanishi, uning bosqichlari va o'ziga xos jihatlari haqida, bundan tashqari ushbu davrda ma'rifatparvar ziyolilar tomonidan ilgari surulgan g'oyalari va ular tomonidan yaratilgan kashfiyotlar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Ikona, rangshunoslik, kapitalizm, klassitizm, gumanizm, utopiya, utopik g'oyalari, cherkov, kashfiyot.

XVI-XVII asrlar sodir bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar jihatidan yangi davr tarixida alohida o'rin egallaydi. Bundan tashqari mazkur davr, qarama-qarshiliklar va kurashlarga to'la o'tish davri ham bo'lib, Yevropa feodalizmining tarixini yakunlab, Yevropa va Amerikaning ilg'or mamlakatlarida kapitalizmning g'alabasi va mustahkamlanish davrining boshlanishini belgilab berdi.

Uyg'onish davrining buyuk g'oyalari, ko'pgina sohalarda ayniqsa, tasviriy san'atda yorqin ifodalandi; hayotga muhabbat, insonga, uning irodasi va aqliga katta ishonch bildirildi va ularni tasviriy san'at namunalarida ochib berishga harakat qilindi. Antik davr merosini ijodiy o'zlashtirgan italyan rassomlari zamonasining ilm-fan yutuqlariga tayanib inson va uni o'rab turgan muhitni haqqoniy aks ettirishga urindilar. Ular san'atni perspektiva, proporsiya, nursoya, ritm, rangshunoslik, hajm, rakurs va h.k. hamda odam tanasi tuzilishi haqidagi aniq bilimlar bilan boyitdilar, ikonadan kartinaga o'tildi, haykaltaroshlik mustaqil janrga aylandi.

G'arbiy va Markaziy Evropaning madaniy rivojlanishidagi yangi davr Uyg'onish yoki Uyg'onish deb nomlandi.

Uyg'onish davri XIV asrdan XVII asr boshlarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi, o'rta asr feodalizmining so'nggi asrlariga to'g'ri keladi. XIV-XVII asrlar - feodalizmdan kapitalizmga o'tish davri, bu geografik kashfiyotlar, savdo, shaxsiy tadbirkorlik, insonni sinfiy cheklovlardan ozod qilish davri bo'ldi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Bularning barchasi insonparvarlik, qayta tug'ilish deb nomlanuvchi madaniyatning yangi sifatini keltirib chiqaradi.

Uyg'onish hodisasi qadimgi meros cherkov qonunlari va taqiqlarini ag'darish quroliga aylanishi bilan aniqlandi. Ba'zi madaniyatshunoslar uning ahamiyatini aniqlab, uni ikki yarim asr davom etgan ulkan madaniy inqilob bilan solishtirib, yangi turdagi dunyoqarash va yangi madaniyat turini yaratish bilan tugatishadi. San'atda Kopernik kashfiyoti bilan solishtiradigan inqilob sodir bo'ldi. Uyg'onish davrining o'z tamoyillari va tushunchalari mavjud bo'lib, ulardan antropotsentrizm - Uyg'onish davri dunyoqarashining asosiy g'oyasi. Yangi dunyoqarashning tug'ilishi yozuvchi Franchesko Petrarka bilan bog'liq. Rasmiy terminologik uslubga asoslangan sxolastizm, u ilmiy bilimlarga qarshi chiqadi; "Xudo shahridagi" baxt - er yuzidagi insoniy baxt; Xudoga ruhiy sevgi - er yuzidagi ayolga bo'lgan buyuk sevgi.¹ Uyg'onish davri durdonalari sifatida quyidagilarni ta'kidlab o'tish joiz;

- Leonardo da Vinchining "La Giogonda", oxirgi kechki ovqat;
- Rafael "Sistine Madonna" va "Uxlayotgan Venera", "Conestabile Madonna" va "Judith";
- Titian "Danae" (Ermitaj muzeyi).

Uyg'onish davri ustalarning universalligi, keng bilim almashinuvi bilan ajralib turadi (Gollandiyaliklar italiyaliklarning rang-barang xususiyatlarini o'zlashtiradilar, va ular, o'z navbatida, tuvallardagi yog'li bo'yoqlardagi ishlarni qarzga oladilar).²

Ma'rifatparvarlik davrida zamonaviy madaniyatga o'tish yakunlandi. Yangi turmush tarzi va tafakkur shakllandi, demak, yangi turdagi madaniyatning badiiy

¹ Markova.A.N. Jahon madaniyati tarixi. M., 1995.

² Jahon falsafasi antologiyasi: Uyg'onish davri. 2001 yi

o'ziga xosligi ham o'zgargan. Ma'rifatparvarlik jaholat, hurofot va hurofotda insoniy ofatlar va ijtimoiy yomonliklarning asosiy sababini, ta'limda, falsafiy va ilmiy faoliyatda, fikr erkinligida - madaniy va ijtimoiy taraqqiyot yo'lini ko'rdi³.

Ijtimoiy tenglik va shaxsiy erkinlik g'oyalari, birinchi navbatda, gumanistlarning aksariyati paydo bo'lgan uchinchi mulkka ega bo'ldi. O'rta sinf boy burjua va liberal kasb egalaridan iborat bo'lib, u kapitalga, professional va ilmiy bilimlarga, umumiy g'oyalarga va ma'naviy intilishlarga ega edi. Uchinchi mulkning dunyoqarashi ta'lim harakatida eng aniq ifodalangan - mazmunan antifodal va ruhiy inqilobiy.

Estetik ong darajasida ham tub o'zgarishlar yuz berdi. XVII asrning asosiy ijodiy tamoyillari - klassizm va barokko ma'rifat davrida yangi fazilatlariga ega bo'ldi, chunki 18-asr san'ati haqiqiy dunyoni tasvirlashga burildi. Rassomlar, haykaltaroshlar, yozuvchilar uni rasm va haykallarda, hikoya va romanlarda, spektakl va spektakllarda qayta yaratdilar. San'atning real yo'nalishi yangi ijodiy usulni yaratishga turtki bo'ldi.⁴

Yevropada qabul qilingan barokko va klassitsizm uslublaridan tashqari, 17-18-asrlarda yangilar paydo bo'ldi: rokoko, sentimentalizm, romantizm-gacha. O'tgan asrlardan farqli o'laroq, davrning yagona uslubi, badiiy tilning birligi yo'q. 18-asr san'ati o'sha davr rassomlari, me'morlari va musiqachilari tomonidan keng qo'llaniladigan turli uslubiy shakllarning o'ziga xos ensiklopediyasiga aylandi. Frantsiyada badiiy madaniyat saroy muhiti bilan chambarchas bog'liq edi. Rokoko uslubi frantsuz zodagonlari orasida paydo bo'lgan. Lui XV (1715-1754) "Bizdan keyin - hatto suv toshqini" so'zlarini sud davrlarida hukm surgan kayfiyatning o'ziga xos xususiyati deb hisoblash mumkin. Qat'iy odob-axloqsizlik atmosferaga, zavq va o'yin -kulgiga tashnalikni berdi. Aristokratiya to'fondan oldin, ruhi Madam Pompadur bo'lgan, jo'shqin bayramlar muhitida dam olishga shoshildi. Sud muhitining o'zi qisman o'zining injiq va injiq shakllari bilan Rokoko uslubini

³ Jahon falsafasi antologiyasi: Uyg'onish davri. 2001 yil

⁴ Uyg'onish davrining italyan gumanizmi: Matnlar to'plami / Ed. SM. Stam. 1-qism. Saratov. 1984 yil

shakllantirdi. Saroy rassomi Antuan Vattoni (1684-1721) rassomchilikda rokokoning asoschisi deb hisoblash mumkin. Watteau qahramonlari - keng ipak libosli aktrisalar, tinimsiz harakatlari, havoda aylanayotgan kuboklari. Hatto uning asarlarining nomlari ham o'z -o'zidan gapiradi: "Kaprizli ayol", "Sevgi bayrami", "Parkdagi jamiyat", "Qiyin vaziyat".⁵

Uyg'onish davri namoyondalaridan Tomas More va Tommaso Kampanellalarni alohida ta'kidlash joiz. Ular ilmiy sotsializmning peshqadamlari bo'lib, ularning ishlari bir-biriga o'xshashdir. Ularning ikkalasi ham, lekin har biri o'ziga xos tarzda, odamlar o'zaro teng bo'lgan, shaxsiy va xatto, shaxsiy mulk bo'lmagan, mehnat hammaning burchi, bo'linish esa ehtiyojga qarab sodir bo'ladigan jamiyat yaratishga harakat qildi.

Uyg'onish davri atamalaridan biri utopiya bo'lib, mazkur atama -yunon tilidan, "yo'q", "joy" ya'ni "yo'q joy" degan ma'noni anglatadi. "Utopiya" atamasi T.More kitobining nomidan kelib chiqqan. "Utopiya" tushunchasi ijtimoiy tizimning namunasi bo'lib xizmat qilish uchun mo'ljallangan, shuningdek, ijtimoiy o'zgarishlarning real bo'lmagan rejalarini o'z ichiga olgan barcha asarlar va risolalarning kengaytirilgan ma'nosida uydirma mamlakatning turli xil tavsiflari uchun mashhur nomga aylandi.⁶ Uyg'onish davrining yetuk vakillaridan yana biri Galillio Galiley, Jordano Bruno va Nikolay Koperniklarni alohida ta'kidlash lozim. Chunki ular yaratgan kashfiyotlarning ahamiyati butun insoniyat uchun muhim hisoblanadi. 1609 yilda Galileo Galiley mustaqil ravishda o'zining birinchi teleskopini qavariq linzali va botiq ko'zoynakli qurdi. Naycha taxminan uch baravar ko'paydi. Ko'p o'tmay, u 32 marta kattalashtirgan teleskop qurishga muvaffaq bo'ldi. Teleskop orqali kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, Oy tog'lar bilan qoplangan va kraterlar bilan qoplangan, yulduzlar o'zlarining ko'rinadigan hajmini yo'qotgan va birinchi marta ularning ulkan masofasi tushunilgan, Yupiter o'z yo'ldoshlarini topdi - to'rtta sun'iy yo'ldosh, Somon yo'li bo'linib ketdi. Alohida

⁵ Salimov.T.U.,Maxkamov S.Jahon tarixi.T.:”Sharq” 1999

⁶ .Lafasov.M.Xoliqov.E.Qodirova.D. Jahon tarixi . T.: ”O’qituvchi”.2001.

yulduzlar, juda ko'p yangi yulduzlar paydo bo'ldi. Galiley Venera fazalarini, quyosh dog'larini va Quyoshning aylanishini kashf etadi.

Italiyalik faylasuf Jordano Bruno Neapolning sharqida joylashgan Nola shahrida mayda dvoryan oilasida tug'ilib o'sdi. U 11 yoshida Neapoldagi maktabga o'qishga bordi. 14 yoshida esa Neapol dorilfununining boshlang'ich kulliyoti talabasi bo'ldi va falsafa, mantiq hamda dialektikadan tahsil ola boshladi. 1565 yilda u rohiblik maktabiga o'qishga kirib, falsafa fanlari doktori va rohiblik darajasiga erishdi. Yosh Brunodagi tug'ma iste'dod, ibodatxonadagi kitoblar hamda fe'l-atvoridagi mag'rurlik va mustaqillik hammasi bir bo'lib o'z ishini qildi. Bruno ibodatxonadagi din peshvolari bilan kelisholmay avval ibodatxonani, keyin Italiyani tark etdi. U Shveysariya, Farangiston, Angliya shaharlari bo'ylab kezib, Tuluza, Parij, Oksford dorilfununlarida ma'ruzalar qildi, muhim ilmiy bahslarda qatnashdi. 1584-1585 yillari Bruno Londonda yashadi. Bu yerda uning dunyoqarashlari tizimini aks ettiruvchi 6 ta suhbatni o'z ichiga olgan kitoblari bosmadan chiqdi: "Koinot va olamlarning cheksizligi haqida" (1584), "Sabab, ibtido va umumiylik haqida"(1584), "Zamonamizning riyoziyotchi va faylasuflariga qarshi 160 ta asosiy qoidalar" (1588 y), "Qahramonona tashabbuskorlik haqida" (1585), "Qiyomatdagi bazm", "O'ttiz haykal chirog'i" (1587).

Bruno 1591 yilning kuzagida Italiyaga qaytadi va 1592 yilning may oyida shakkoklikda ayblanib, hibsga olinadi. Bruno to'qqiz yil davomida turmada ayovsiz qiynoqlar, xo'rliklar iskanjasida azob chekadi. Katolik cherkovi sudi bir so'zli faylasufning irodasini sindirish va o'z qarashlaridan voz kechishga majburlash uchun barcha qiynoqlarni ishga soladilar. Lekin Bruno o'z e'tiqodiga sodiq qoladi. Jasur donishmandni o'tda kuydirib, qatl etishga hukm qiladilar. 1600 yilning 17 fevralida Italiyaning buyuk farzandi Brunoni gulxanda yondiradilar. "O'tda yoqmoqlik — inkor etmoqlik emas!" Bu so'zlar alanga iskanjasida qolgan Brunoning so'nggi nidosi edi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, Uyg'onish davrining o'ziga xos jihatlari, san'at asarlari, yaratilgan kashfiyotlar insoniyatning madaniy jihatdan salohiyoti va

dunyoqarashining o‘shishiga sabab bo‘ldi. Sanab o‘tilgan qarashlar va kashfiyotlar o‘z vaqtida tan olinmagan va ularni kashf etganlar ta’qibga uchragan bo‘lsa-da, bu kashfiyotlar va gumanistik asarlar madaniyat va ilm-fanning rivojlanishiga sabab bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Markova.A.N. Jahon madaniyati tarixi. M., 1995.
2. Jahon falsafasi antologiyasi: Uyg'onish davri. 2001 yil
3. Uyg'onish davrining italyan gumanizmi: Matnlar to'plami / Ed. SM. Stam. 1-qism. Saratov. 1984 yil
4. Salimov.T.U.Maxkamov S.Jahon tarixi.T.:”Sharq” 1999
5. Lafasov.M.Xoliqov.E.Qodirova. Jahon tarixi . T.: ”O’qituvchi”.2001